

SZÁMÍT, HOL HALSZ MEG?

A POST-MORTEM PRIVACY VÉDELME NEK

ESÉLYE EURÓPÁBAN ÉS AZ USA-BAN

Amikor a *privacy* (a személyes integritás egésze) és ezen belül az

adatvédelem (*information privacy, data privacy*) felfogását, jogi és gyakorlati védelmét, az egyének információs önrendelkezésének kereteit hasonlítjuk össze Európában és az Egyesült Államokban, mindenki az élő emberek magánéletére gondol. Teszi ezt azért, mert a *privacy* fogalma a közgondolkodásban az élők viszonyaival, igényeivel, jogaival fonódik össze, értéke magától értetődően az élőknek fontos, akár manifestálódik, akár latens. Teszi azért is, mert a legtöbb ország, ahol az adatvédelmi jogot törvénybe iktatták, a személyes adat fogalmát az élő személyekkel kapcsolatba hozható adatokra korlátozza. A személyesség, a személyiség azonban nem szűnik meg a halállal: az emberi lényeg, ami több egy biológiai gép működésénél, a hozzátartozók, a személyes ismerősök, a szakma, a kulturális emlékezet, tágabb értelemben a társadalom egésze számára tovább él a biológiai gép leállása után is. Úgy képzelhetjük el, mint egy üstököst az égbolton, amelynek a fénylő feje képviseli az élő emberi lényegét, a csóvája pedig a halál után maradt személyiséget, amely az idő múlásával egyre kevésbé kötődik az elhunyt lényéhez, ahogy a csóva vége is fokozatosan beleolvad a sötét égboltba.¹

A halál utáni, fokozatosan elszemélytelenedő információk között vannak, amelyeknek a védelme, kezelésük szabályai a jog hagyományos intézményei között megoldottak, nemzeti és nemzetközi keretek között egyaránt. Például – már csak vagyoni vonzatuk miatt is – a szerzői és szomszédos jogok. A ma halálozati társadalmában élő egyének hagyatékában van-

SZÉKELY IVÁN

nak olyan információs jószágok, amelyek kezelésére a jog jelenleg

erőfeszítéseket tesz, bár messze van még az egységes szemlélet kialakulása. Az információs *privacy* továbbélése azonban megoldatlan, legjobb esetben is szürke zóna a jogban: ez az egyik növekvő jelentőségű alkotóeleme annak a szerteágazó jogi igénynek, amelyet a szakirodalom az elmúlt években meghonosodott elnevezéssel *post-mortem privacy*-nak nevez, s amely magába foglalja a személy jogát arra, hogy „megőrizze hírnevét, méltóságát, integritását, titkait vagy emlékeit, és rendelkezék sorsukról a halála utáni időszakban”.² Ezért érdemes elgondolkoznunk azon, hogy van-e, lehet-e, illetve lesz-e különbség a *post-mortem privacy* felfogásában, érvényesítésének lehetőségeiben a két kontinensen.

A személyes adatok védelme mint a *privacy* rész-halmaza³ a személyiségi jogok egyike, és mint ilyen különböző gyökerekből táplálkozik az Atlanti-óceán két partján, eltérők a mögöttük álló eszmények, társadalmi és jogi hagyományok is. A technológiai konvergencia hiába vált ki a felszínen szakpolitikai (*policy*) konvergenciát – amint azt Colin Bennett már az 1980-as években megjósolta –, a mögöttes hagyományokat konzerválja a jog, és minden olyan vitás esetben fontossá válnak, amikor akár bírói döntés szükséges egy vita lezárásához, akár a jogfejlődés során új szabályok törvénybe iktatására van szükség.

Mint ismeretes, a *common law* országaiban voltaképpen nem beszélhetünk személyiségi jogokról olyan átfogó értelemben, mint Európában, a kontinentális jog országaiban. Azok a jogok, amelyeket a kontinentális jog a személyiségi jogok köréhez sorol, a *common law* országaiban megszűnnek a halállal. Egy elhunyt esetében nem értelmezhető a hírnévrontás vagy rágalmozás – ellentétben az elhunyt gazdasági vonatkozású jogaival, amilyen például a tulajdonjog vagy a *copyright*, amelyeket az örökösei örökölnék és tovább gyakorolnak. Európában ezzel szemben a személyiségi jogok tiszteletének hosszú hagyománya van; Németország egyenesen jogrendszere sarokkövének tekinti az emberi méltósághoz való jogot, amelyből mint afféle anyajogból vezeti le a többi emberi és személyiségi jogot (többek között az információs önrendelkezés jogát). A német bíróságok több ítéletben⁴ is leszögezték, hogy az emberi méltóság sérthetetlenége nem ér véget a halállal, és az állam kötelessége, hogy továbbra is védelmet nyújtson e téren.

1 ■ Archivumi kontextusban lásd Ivan Székely: The Four Paradigms of Archival History and the Challenges of the Future. In: Mika Merviö (ed.): *Management and Participation in the Public Sphere*. IGI-Global, Hershey, PA, 2015. 1–37. old.; Idézet: 28. old. A hasonlat eredetileg Majtényi Lászlótól származik.

2 ■ Lilian Edwards – Edina Harbinja: Protecting Post-Mortem Privacy: Reconsidering the Privacy Interests of the Deceased in a Digital World. *Cardozo Art and Entertainment*, 32 (2013), 1. szám, 101–147. old.

3 ■ Az adatosisítás („datafikáció”, *datafication*) korábban egyre több *privacy*-vonatkozású terület válik *adatkezelési* problémává, a személyes adatok védelme mégis csak rész-halmaza a személyes integritás feletti rendelkezés egészének, vagy a személyes integritást érintő káros hatások elleni védelemnek. Az új generációs testszennerekkel való áthaladás például nem valósít meg adatkezelést a szó szoros értelmében, mégis megszegyenítő és így intruzív lehet azoknak, akiknek vallási vagy más elveikkel ellenkezik a kvázimeztelen test megmutatása.

4 ■ Lásd a *Mephisto* (BVerfGE 30, 173) és a *Marlene Dietrich* (BGH 1 ZR 49/97) eseteket.

A különbség a két nagy jogrendszer között természetesen nem írható le ilyen egyszerűen. Az Egyesült Királyság a *common law* országok egyike, de egyúttal az Európai Unió tagja is – legalább is eddig az volt –, és ennek következtében be kellett építenie jogrendszerébe az Európai Emberi Jogi Egyezmény rendelkezéseit. Ennek hatása többek között felfedezhető abban, ahogy a bíróságok a hírességek és más személyek (köztük elhunytak) képmásainak felhasználhatóságával kapcsolatos ügyekben ítélték a 2000-es években: nincs ugyan szó a személyiség halálán átnyúló védelméről, de a személyiség képi reprezentációinak pusztán üzleti vagy *trademark*-alapú forgalmazását korlátozták. Az USA pedig a *publicity rights* címke alatt hozott létre tagállamonként különböző terjedelmű jogokat a hírességek képmásainak egyre növekvő piacára reagálva, de egyes tagállamokban ezek a jogok az átlagembert is megilletik, és kiterjednek a képmás halál utáni védelmére is.

A kontinentális jogrendszerű országok sem képviselnek egységes álláspontot: Franciaország például, Németországgal ellentétben, megkülönbözteti a személyiségi jogok „személyes” és „gazdasági” aspektusát, és csak az utóbbi (például a celebritások képeinek forgalmazásához való jog) tovább élését ismeri el. A Mitterand elnök halála után a magánéletéről megjelent könyv ügyében a francia legfelsőbb bíróság világosan kimondta, hogy a *privacy* joga megszűnik az érintett személy halálával.⁵

Az európai adatvédelmi jog központi eleme a személyes adat, amely bármilyen, egy azonosított vagy azonosítható természetes személlyel kapcsolatba hozható adat lehet. Az irányadó nemzetközi dokumentumok – az EU adatvédelmi irányelve és az Európa Tanács adatvédelmi egyezménye – nem mondják ugyan ki, hogy személyes adata csak élő személynek lehet, de mindenhol – az EU tagállamaiban és az ET-egyezmény részes országaiban – így értelmezik. Egyes országok ezt explicit módon bele is foglalják adatvédelmi törvényeik definícióiba.⁶ Néhány más országban viszont – kivételképpen – olyan törvényi előírások vannak hatályban, amelyek a túlélő hozzátartozó vagy akár az adatalany előzetes rendelkezéséhez kötik az elhunyt személyes adatainak kezelését.⁷ Összességében megállapítható, hogy az EU hatályos adatvédelmi joga nem védi az elhunytak adatait, sőt az átfogó európai uniós adatvédelmi reform már elfogadott – bár kötelezően csak 2018-tól alkalmazandó –, sok kompromisszumot tükröző egységes rendelet⁸ kifejezetten kizárja a személyes adat fogalomköréből az elhunyt személyekkel kapcsolatba hozható adatokat (bár azt nem zárja ki, hogy a tagállamok erre nézve saját szabályokat alkossanak).⁹

A fenti, látszólag elméleti kérdéseknek sürgető aktualitást ad az, hogy az emberek életviszonyaikat egyre növekvő mértékben telepítik az internetre, a közösségi hálózatokra, s tárolják személyes vonatkozású információjait a hálózaton. Egy 2012-es adat szerint egyedül az USA-ban évente 375 ezer Facebook-felhasználó hal meg,¹⁰ más becslések szerint évente 580 ezer, vi-

lászerte pedig 2,89 millió.¹¹ Ezeknek az embereknek a hagyatéka egyre növekvő arányban tartalmaz virtuális javakat, például *e-maile*ket, felhőben tárolt fájlokat, avatárokat. E virtuális hagyatékok egy részénél az anyagi érték dominál – például az *online* játékokban gyűjtött kreditek vagy a *domain*nevek esetében –, más részüknél fontosabb az elhunyt személyiséggel összefüggő érték, mint amilyen például az online kapcsolattartás során folytatott kommunikáció tartalma. Legtöbbször azonban mindkét elem jelen van.

A gyakorlati érzékkel rendelkező felhasználó úgy gondolhatja, hogy e virtuális hagyatékok sorsa alapvetően a szolgáltatók kezében van, a jognak itt korlátozott a mozgásteret – és nem is téved nagyot. Egyfelől azért, mert a látszólag ingyenes szolgáltatások ára a felhasználók adatainak, személyiségének eladása, forgalmazása, amit a szolgáltató egyoldalú erőpozícióból köt ki (voltaképpen szerződés formájában, amelyet a felhasználó elfogad), másfelől pedig azért, mert a felhasználók adatait és a belőlük származtatott személyiségprofilát a rendszer eleve úgy kezeli, ahogy azt az informatikusok felépítették – Lessig szavaival: „*Code is law.*”

5 ■ JCP 1977. II. 22894

6 ■ Svédország: „Személyes adat: minden információ, amely közvetlenül vagy közvetetten vonatkozhat egy élő természetes személyre.” [Section 3, Personal Data Act (1998:204)] <http://www.dataprotection.eu/pmwiki/pmwiki.php?n=Main.SE>; Egyesült Királyság: „a személyes adat olyan adat, amely egy azonosítható élő egyénnel kapcsolatba hozható...” (Section 1, Data Protection Act 1998) http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/29/pdfs/ukpga_19980029_en.pdf.

7 ■ Észtországban például a 2003. évi adatvédelmi törvény szerint „az adatalany hozzájárulása érvényes az adatalany életében és az adatalany halálát követő harminc évben, amennyiben az adatalany nem határozott másként.” [Personal Data Protection Act 12. § (3)] <http://www.legaltext.ee/text/en/X70030.htm>

8 ■ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet).

9 ■ „Ezt a rendeletet nem kell alkalmazni az elhunyt személyekkel kapcsolatos személyes adatokra. A tagállamok számára lehetővé kell tenni, hogy az elhunyt személyek személyes adatainak kezelését szabályozzák.” (Preambulum, 27. szakasz).

10 ■ Jason Mazzone: Facebook’s Afterlife. *North Carolina Law Review*, 90 (2012), 1643–1685. old. <http://www.leggioggi.it/wp-content/uploads/2012/10/SSRN-id2142594.pdf>

11 ■ Nathan Lustig: 2.89m Facebook Users Will Die in 2012, 580,000 in the USA. 2012. <http://www.nathanlustig.com/2012/06/06/2-89m-facebook-users-will-die-in-2012-580000-in-the-usa/>

12 ■ Uniform Law Commission (2014), Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act, http://www.uniformlaws.org/shared/docs/Fiduciary%20Access%20to%20Digital%20Assets/2014_UFADAA_Final.pdf

13 ■ Center for Democracy and Technology (CDT), American Civil Liberties Union (ACLU), Electronic Frontier Foundation (EFF), Consumer Action. Vö. CDT et al. (2015), Civil Liberty Organizations Respond to the Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act, January 12, 2015, <https://cdt.org/files/2015/01/Joint-Letter-re-ULC-Bill-general-statement-2-FINAL.pdf>

14 ■ „Post-mortem Privacy: Exploring Deceased’s Privacy in a Digital World”, <http://www.cpdpconferences.org/archive.html>

15 ■ Az ellentmondásos körülmények között megszüntetett adatvédelmi biztosi intézmény helyébe lépő hatóság, a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (NAIH) 2015 novemberében ajánlást adott ki az online adatok halál utáni soráról, amelyben a kérdés jogi szabályozását sürgette.

Számos más aspektus is aktuálissá tette a *post-mortem privacy* kérdéseit a hálózati világban: ilyen az információs társadalom vizionáriusai által hirdetett „örök emlékezet” – vagyis az, hogy az internet nem felejt, és így minden információ örökre megőrződik, és bárhol, bárki számára elérhető – és ilyen az ennek a törekvésnek a korlátozására megfogalmazott, provokatív elnevezésű *Right to Be Forgotten*, a „jog ahhoz, hogy elfelejtsenek” is (jelenlegi nevén *Right to Erasure*, a törléthez való jog). Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy az interneten az élő embereket egyre fejlettebb és intelligensebb virtuális személyiségek képviselik: avatárok, intelligens ágensek, melyeknek egy része már autonóm cselekvésre képes, más interakcióba léphet mesterséges entitásokkal, leveleket írhat, csevegésben vehet részt, licitálhat stb. Ezek az intelligens entitások a személy halála után is aktívak maradhatnak, tovább folytathatják tevékenységüket, s ezzel az elhunyt személyiségét mintegy kiterjesztik, virtuálisan életben tartják.

Azt várnánk, hogy a globalizáció és a *policy*-konvergencia eredményeképpen a nagy szolgáltatók (amelyek túlnyomó többsége eleve amerikai) egymáshoz nagyon hasonló politikát folytatnak az elhunyt adatoknak (*accountj*ának, profiljának, fájljainak) kezelésében. Ennek éppen az ellenkezőjét látjuk: a Yahoo „*No Right of Survivorship*” klauzulája kizárja az elhunyt felhasználókról szóló vagy általuk feltöltött tartalmak továbbélését; a Facebook esetében a felhasználó még életében rendelkezhet a profil törléséről vagy megőrzéséről, a jelszó kiadásáról (*Memorialization Request*); a Twitteren az igazolt örökös deaktiválhatja a fiókot (de nem ismerheti meg a tartalmát); a Google „kivételek esetekben” kiadja az adatokat, leveleket (de nem adja oda a jelszót); az MS Hotmail hagyatéki eljárásra, a hivatalos végrehajtónak kiadja a tartalmakat (de nem az örökösöknek); az Instagram eleve a saját tulajdonának akarta tekinteni a felhasználók által feltöltött fotókat (bár a tiltakozások hatására ettől 2012-ben elállt); a Blizzard (a *World of Warcraft* üzemeltetője) eleve kizárja a felhasználók jogát a digitális javakra; a Linden Labs (*Second Life*) esetében viszont örökölhetők a digitális javak. Az új fejlemények közé tartozik a Google 2013-ban bevezetett *Inactive Account Manager* opciója, amely lehetőséget ad a felhasználóknak, hogy döntsenek a személyükhöz kapcsolódó adatok, tartalmak későbbi sorsáról.

A felszínen tehát úgy tűnik, hogy nem kontinensek, nem jogi és társadalmi tradíciók szerint tagolódnak ezek a politikák, hanem szolgáltatói filozófia és üzleti modellek szerint. A részletekben azonban továbbra is fontosak a különbségek, hiszen a természetes jogérzék, a társadalmi-kulturális hagyományok még ebben a gyorsan változó, globalizálódó világban is szerepet játszanak, ami a jog törekvéseiben, a bírói esetek kimenetelében, a bírói okfejtésekben is tükröződik. Ennek alapján fontos koncepcionális különbség rajzolódik ki a két kontinens között, amire az elmúlt években Harbinja több tanulmányában is felhívta a figyelmet.

Az Egyesült Államok az elhunytak adatainak „kommodifikációja” és „propertizációja”, vagyis árucikké és tulajdonná alakítása irányában keresi a jogi megoldást; ennek jele az Egységes Jogi Bizottság (*Uniform Law Commission*) elnevezésű szervezet által javasolt modelljogszabály,¹² amely a technológia-semlegesség nevében a digitális javakra is alkalmazza a tulajdonjog és az öröklés szabályait. Ilyen megközelítésű törvények már léteznek is az USA egyes államaiban. Befolyásos amerikai civil jogvédő szervezetek¹³ azonban élesen bírálták a modelljogszabályt: érvelésük szerint a digitális hagyatékot nem lehet a fizikai hagyaték analógiájára kezelni, ráadásul az adatok nagy része az alany tudta nélkül akkumulálódik, harmadik személyek magánéletéről is szó van a digitális hagyatékban, a gyám bevonását a hagyatéki eljárásba pedig különösen veszélyesnek tartják. Ezzel szemben Európában az elméleti szakemberek olyan emberiméltóság-alapú és információs jog-alapú megoldásokat keresnek, amelyek jobban illeszkednének az európai értékrendbe. E megoldásoknak azt kellene tükrözniük, hogy a személyes adatok kezelésében a személyes integritás és szabadság meghatározó fontosságú, és ezzel inkompatibilis lenne az ilyen adatok adásvétele, átruházása (bár megjegyzendő, hogy az európai adatvédelmi reform sok tekintetben elmozdulni látszik a tisztán jogalapú megközelítéstől, és a propertizáció jeleit mutatja, lásd például az adathozzáférhetőség [*data portability*] szabályait).

2014-ben az évenként megrendezett nemzetközi *Computers, Privacy and Data Protection* (CPDP) konferencia külön panelt szentelt a *post-mortem privacy* kérdéseinek.¹⁴ Ezen a vitán az európai résztvevők optimistán nyilatkoztak a *post-mortem privacy* jogi keretei létrejöttének lehetőségeiről a belátható jövőben. Az európai adatvédelmi reform, mint láttuk, egyelőre nem mutatja ennek jelét. Ha azonban valahol, akkor leginkább Európában van arra esély, hogy ha nem is az adatvédelmi jog keretein belül, hanem a jog más eszközeivel mégis létrejöjjön valamilyen jog, amely alapján akár még életében az érintett rendelkezhesen a magánéletére vonatkozó információk jövőbeli felhasználhatóságáról, akár túlélő hozzátartozói gyakorolhassák ezt a jogot, és ez a jog az emberi lényeg nem megfogható attribútumain alapuljon, ne pedig az eltárgyasítható, üzleti fogalomba kerülő tulajdonosságain.¹⁵

Az elmúlt évtizedekben sok népszerű könyv jelent meg arról, hogy hol, melyik országban, melyik tagállamban érdemes a legelőnyösebb feltételekkel céget alapítani, adózni, biztosítást kötni, megházasodni, nyugdíjba menni. Attól még messze vagyunk, hogy hasonló könyvek jelenjenek meg arról, hogy hol érdemes életünket befejezni, ha úgy gondoljuk, fontos, hogy személyiségünk, magánéletünk a halálunk után is megfelelő védelmet élvezzen. De ha aktuálissá válnak egyszer az ilyen kiadványok, azok tartalma, szemlélete minden bizonnyal más lesz Európában, mint az USA-ban. □